

Заняткі першыя

Занятие первое

Гэта Ясь

Ці знаё/мыя вы з гэ/тым мужчы/нам?
Пазнаё/мцся.
Гэ/та Ясь.
Хто ён такі? Ці не наста/ўнік?
Ён выкла/днік.
Зна/ўца свае/спра/вы і маста/к.
Штука/р папра/ўдзе*.

*Настоящий знаток и мастер своего дела, искусник, дока.

Лад мовы

Назоўнік

(Существительное)

Назоўнік (существительное) — часть речи, обозначает имя или название предмета, отвечает на вопросы: **хто?** (кто?) **што?** (что?). *Адушаўлёныя назоўнікі (одушевлённые существительные)* — обозначают живые объекты: людей и животных. Отвечают на вопрос **хто?**: **вандроўца, музы́ка, мядзьве́дзь**. *Неадушаўлёныя назоўнікі (неодушевлённые существительные)* — обозначают растения и неживые объекты: вещи, явления. Отвечают на вопрос **што?**: **партфэ́ль, гу́мка, навальні́ца**.

Существительные относятся к одному из трёх родов: *мужчынскага (мужского), жаночага (женского), ніякага (среднего)*; могут иметь форму *адзіночнага ліку (единственного числа)* или *множнага ліку (множественного числа)*; изменяются по падежам.

род	лік	
	адзіночны	множны
мужчы́нскі род (ён)	пако́й (гэты, мой, той)	пако́і (гэтыя, мае, тыя)
жаночы́ род (яна)	кватэ́ра (гэтая, мая, тая)	кватэ́ры (гэтыя, мае, тыя)
нія́кі род (яно)	мястэ́чка (гэтае, маё, тое)	мястэ́чкі (гэтыя, мае, тыя)

Агульны род (общи́й род) — имеют существительные, которые могут относиться к лицам разных полов. Например: **знаўца, вандроўца, матавіла, маруда, гарэза, Жэня** и другие.

! В белорусском и русском языках не всегда совпадает род существительных. Например, в белорусском языке **дзіця́** (ребёнок) — среднего рода; **бо́ль, мазо́ль, мэда́ль, на́дпіс, палы́н** (полынь), **пыл** (пыль), **ро́сьпіс, ру́капіс, саба́ка, фа́льш, шынэ́ль** — мужского рода.

Для того, чтобы определить род существительного, можно воспользоваться следующими рекомендациями:

1. В одушевлённых существительных род определяется по их значению. Слова со значением лиц мужского пола относятся к мужскому роду: **хлапец** (парень), **мужчына** (мужчина). Названия лиц женского пола относятся к женскому роду: **дзяўчы́на** (девушка), **жанчы́на** (женщина).

2. В других случаях род можно определить по системе падежных окончаний. Например, в мужском роде: **бо́ль** (боль) — **болею, бо́лем**; **це́нь** (тень) — **ценю, ценем**. В женском роде: **рэч** (вещь) — **рэчы, рэ́ччу**; **гусь** (гусь) — **гусі́, гусьо́**.

3. В затруднительных случаях род существительных необходимо проверять по словарю.

Назоўнікі, якія абазначаюць людзей

(Существительные, обозначающие людей)

мужчынскага роду		жаночага роду	
мужчы/на	мужчина	жанчы/на	женщина
ба/цька	отец	ма/ці	мать
хлапе/ц	парень	дзяўчы/на	девушка
па/сынак	пасынок	па/дчарка	падчерица
айчы/м	отчим	ма/чаха	мачеха
дзе/вер	деверь	залві/ца	золовка

Асновы назоўнікаў

(Основы существительных)

мяккая: заканчваецца на мяккі зычны	цвёрдая: заканчваецца на цвёрды зычны	зацьвярдзелая: заканчваецца на <i>ж ш ч дж р</i>	аснова заканчваецца на <i>г к х</i>
цішы/ня	краі/на	дождж/	сьнег/
сто/ль	сто/л	ша/ша	кветка/
навако/ль	стра/ва	ноч/	малако/
лаз/ня	бры/во	це/мра	стра/ха
дзе/нь	мужчы/на	узьбярэжж/а	бацька/

Некаторыя спосабы словаўтварэння назоўнікаў

(Некоторые способы словообразования существительных)

	зыходнае слова	утворанае слова	пераклад
-нік -льнік	пакутваць	пакут нік	страдалец
	выведваць	вывед нік	разведчик
	дасьледваць	дасьлед нік	исследователь
	вандраваць	вандроў нік	путешественник
	перакладаць	пераклад нік	переводчик
	занатаваць	натат нік	блокнот
	разьмеркаваць	разьмеркаваль нік	распределитель
	акісьляць	акісьляль нік	окислитель
-ач	зьнішчаць	зьнішчаль нік	истребитель
	слухаць	слуха ч	слушатель
	уцякаць	уцяка ч	беглец
	глядзець	гляда ч	зритель
	барада	барада ч	бородатый, бородач
	горла	гарла ч	горластый
-ар	пуза	пуза ч	брюхастый
	жыць	жыха р	житель
-ак	радзіць	зарода к	зародыш, эмбрион
-ін- -ын-	кідаць	выкіда к	выкидыш
	глыбокі	глыбі ня	глубина
	цёплы	цяплі ня	теплота
	доўгі	даўжы ня	длина
-ца	высокі	вышы ня	высота
	перамога	перамож ца	победитель
	абарона	абарон ца	защитник

-овец	выхаваць	выхаваўца	воспитатель
	кіраваць	кіроўца	водитель
	навука	навуковец	учёный
	войска	вайсковец	военный
-ка	спорт	спартовец	спортсмен
	служба	службовец	служащий
	доктар	дакторка	женщина-врач
	сакратар	сакратарка	секретарша
-іха -ыха	касір	касірка	женщина-кассир
	паэт	паэтка	поэтесса
	бібліятэкар	бібліятэкарка	женщина-библиотекар
	бухгалтар	бухгалтарка	женщина-бухгалтер
	Міхаіл	Міхаіліха	жена Михаила
	Лявон	Лявоніха	жена Лявона
	Алег	Алежыха	жена Олега
	Тарашкевіч	Тарашкевічыха	жена Тарашкевича
	Санько	Санчыха	жена Санько
	Фэербах	Фэербащыха	жена Фейербаха
-аня(ё) -яня(ё)	Сяргей	Сяргеіха	жена Сергея
	зубр	зубраня / зубранё	зубрёнок
	мядзьведзь	мядзьведзяня / мядзьведзянё	медвежонок
	воўк	ваўчаня / ваўчанё	волчонок
-аняты -яняты	вярблюд	вярблужаня / вярблужанё	верблюжонок
	ліса	лісяня / лісянё	лисёнок
	рукі	ручаняты	ручонки
	вочы	вачаняты	глазёнки
—	ногі	нажаняты	ножонки
	пальцы	пальчаняты	пальчонки
	сіні	сінь	синева
	зялёны	зелень	зелень
1 -а- 2	белы	бель	белизна
	пар + плаваць	параплаў	пароход
	сам + навучальнік	саманавучальнік	самоучитель

При словообразовании:

1) Происходит чередование согласных в основе слова: лавіць — лоўля, доўгі — даўжыня, рукі — ручаняты, перамога — пераможца.

2) В уменьшительных существительных среднего рода корневое л всегда твёрдое: кола — колца (колечко), мыла — мыльца (мыльце), масла — маселца (маслице) и др.

3) Для белорусского языка не характерны словообразования с окончаниями: -цель, -ша, -чык, -шчык, -ушка, -онак, -ёнак, -енька, -ыш, -іш. Они характерны для русского языка.

Множны лік назоўнікаў

(Множественное число существительных)

В белорусском языке большинство существительных имеет две формы числа: адзіночны лік (единственное число) и множны лік (множественное число). Однако в белорусском языке есть существительные, которые имеют только единственное число (малако́, хараство́ и др.) или только множественное число (дры́жкі и др.).

В белорусском и русском языках не всегда совпадает число существительных. Запомните, слова: гру́дзі (грудь), дзьве́ры (дверь), кру́пы (крупа), а так же все названия ягод: жураві́ны (клюква), малі́ны (малина), суні́цы (земляника), чарні́цы (черника) имеют только множественное число. НО! Слово агра́ст (крыжовник) употребляется в единственном числе.

В именительном падеже множественного числа существительные имеют окончания **-ы, -і**.

мужчынскі род		жаночы род		ніякі род	
адзіночны лік	множны лік	адзіночны лік	множны лік	адзіночны лік	множны лік
брат	браты	дача	дочки	бервяно	бярвё ньні
сябра	сябры	мова	мовы	кола	колы
інжынер	інжыне ры	глыбіня	глыбі ні	люстэрка	люстэ ркі
вобраз	вобразы	жывёла	жывё лы	яйка	я йкі
вечер	вятры	кузурка	кузу ркі	крэсла	крэ слы
холад	халады	абраньніца	абра ньніцы	гназдо	гнё зды
рот	раты	бліскавіца	бліскаві цы	мора	моры
ліст	лісты	яшчарка	я шчаркі	возера	азё ры
камень	камяні	страха	стрэ хі	павека	паве кі
корань	карані	поле	палі	сьвята	сьвя ты
бераг	берагі			крыло	кры лы
яблык	я блыкi			пяро	пё ры
крок	крокі				

Для существительных на **-анін, -янін** характерно окончание **-е**: **грамадзянін** — грамадзяне, **сялянін** — сяляне.

Некоторые существительные при образовании множественного числа изменяются и в своей основе: **дзяўчына** — **дзяўчаты** (НО! дзьве / тры дзяўчыны), **неба** — **нябёсы**, **зерне** — **зярняты**, **цяля** — **цяляты**, **птушаня** — **птушаняты**, **кураня** — **кураняты**.

Склон, скланеньне

(Падеж, склонение)

Склон (падеж) — это форма, которую принимает существительное в зависимости от вопроса.

Скланеньне (склонение) — изменение окончаний существительных по падежам.

	склон	мужчынскі род	жаночы род	ніякі род
скланеньне	назоўны	мужчына (хто?) ложак (што?) – кровать	жанчына (хто?) шафа (што?) – шкаф	дзіця (хто?) вакно (што?)
	родны	мужчыны (каго?) ложка (чаго?)	жанчыны (каго?) шафы (чаго?)	дзіцяці (каго?) вакна (чаго?)
	давальны	мужчыну (каму?) ложку (чаму?)	жанчыне (каму?) шафе (чаму?)	дзіцяці (каму?) вакну (чаму?)
	вінавальны	мужчыну (каго?) ложак (што?)	жанчыну (каго?) шафу (што?)	дзіця (каго?) вакно (што?)
	творны	мужчынам (кім?) ложкам (чым?)	жанчынай (кім?) шафай (чым?)	дзіцем (кім?) вакном (чым?)
	месны	мужчыну (-е) (пры кім?) ложку (пры чым?)	жанчыне (пры кім?) шафе (пры чым?)	дзіцяці (пры кім?) вакне (пры чым?)

1.	Н.	Назоўны склон	ёсьць	хто?	што?
2.	Р.	Родны склон	няма	каго? (кога?)	чаго? (чога?)
3.	Д.	Давальны склон	даю	каму?	чаму?
4.	В.	Вінавальны склон	віню, бачу	каго? (кога?)	што?
5.	Т.	Творны склон	ганаруся, твару	кім?	чым?
6.	М.	Месны склон	знаходжуся	па (пры) кім?	па (пры) чым?
7.	К.	Клічны склон	клічу, зьвяртаюся		

Клічны склон (звательный падеж) — седьмой падеж существительных. В белорусском языке существуют многочисленные его формы: **па не, сусе/дзе, хло/пча, Га/лю**. Во множественном числе употребляется окончание **-ове**: **пано/ве**. Подробнее о звательном падеже см. Занятие 13.

Прыклады скланення назоўнікаў

(Примеры склонения существительных)

		назоўнікі мужчынскага роду				
		з зацьвярдзelay асновай	зь мяккай асновай	з канчаткам на -й	з канчаткам на -а (-я)	з канчаткам на -ка
адзіночны	Н.	даждж	госьць	напой	судзьдзя	бацька
	Р.	дажджу	гасьця / госьця	напою	судзьдзі	бацькі
	Д.	дажджу	гасьцю / госьцю	напою	судзьдзі	бацьку
	В.	даждж	гасьця / госьця	напой	судзьдзю	бацьку
	Т.	дажджом	гасьцём / госьцем	напоём	судзьдзёй	бацькам
	М.	на дажджы	гасьцю / госьцю	у напоі	пры судзьдзі	пры бацьку
множны	Н.	дажджы	госьці	напоі	судзьдзі	бацькі
	Р.	дажджоў	гасьцей	напояў	судзьдзяў	бацькоў
	Д.	дажджам	гасьцям	напоям	судзьдзям	бацькам
	В.	дажджы	гасьцей	напоі	судзьдзяў	бацькоў
	Т.	дажджамі	гасьцямі	напоямі	судзьдзямі	бацькамі
	М.	дажджах (-ох)	гасьцях (-ёх)	напоях	судзьдзях	бацькох (-ах)

		назоўнікі жаночага роду				
		з канчаткам на -а		зь іншымі канчаткамі		
адзіночны	Н.	дачка	вуліца	рэч	шыя	яблыня
	Р.	дачкі	вуліцы	рэчы	шыі	яблыні (-ы)
	Д.	дачцэ	вуліцы	рэчы	шыі	яблыні
	В.	дачку	вуліцу	рэч	шыя	яблыню
	Т.	дачкай (-ою)	вуліцай (-аю)	рэччу	шыяй (-яю)	яблыняй
	М.	пры дачцэ	на вуліцы	на рэчы	на шыі	на яблыні
множны	Н.	дочки	вуліцы	рэчы	шыі	яблыні
	Р.	дочак (дачок)	вуліц (-аў)	рэчаў	шый (-яў)	яблынь (-яў)
	Д.	дочкам	вуліцам	рэчам	шыям	яблыням
	В.	дочак (дачок)	вуліцы	рэчы	шыі	яблыні
	Т.	дочкамі	вуліцамі	рэчамі	шыямі	яблынямі
	М.	пры дочках	на вуліцах	на рэчах	на шыях	на яблынях

		назоўнікі ніякага роду				
		з канчаткам на -о (-е)	з канчаткам на -ка	з канчаткам на -ха	з канчаткам на -мя	назвы маладых істотаў
адзіночны	Н.	плячо	вока	вуха	імя	кацяня
	Р.	пляча	вока	вуха	імені, імя	кацяняці
	Д.	плячу	воку	вуху	імені, імя	кацяняці
	В.	плячо	вока	вуха	імя	кацяня
	Т.	плячом	вокам	вухам	іменем, імен	кацянём
	М.	на плячы	у воку	у вуху, ву́се	у імені, імі	пры кацяняці
множны	Н.	плечы	вочы	вушы	імёны	кацяняты
	Р.	плечэй	вачэй	вушэй	імён (-аў)	кацянятаў
	Д.	плячам	вачам	вушам	імёнам	кацянятам
	В.	плечы	вочы	вушы	імёны	кацянят (-аў)
	Т.	плячмі (-ыма)	вачмі (-ыма)	вушамі	імёнамі	кацянятамі
	М.	на плячах (-ох)	у вачах (-ох)	у вушах	у імёнах	пры кацянятах

Тры скланенні назоўнікаў (Три склонения существительных)

Ряд существительных имеет одинаковые формы изменения по падежам. Это позволило разделить их на три класса, которые называются *скланеннем (склонением)*.

першае	жаночага роду з канчаткам на -а, -я мужчынскага роду з канчаткам на -а, -я агульнага роду з канчаткам на -а, -я	кватэра, канапа, праца, пральня, лазня, Галя бацька, мужчына, дзядуля, сабака, Коля судзьдзя, чужаніца, калега, Жэня
другое	мужчынскага роду без канчатку ніякага роду з канчаткам на -а, -о, -е, -ё	дом, стол, прас, ганак, мурог, пляц, падмурак сонца, вакно, поле, жыццё, вяселье, паляваньне
трэцяе	жаночага роду без канчатку	радасьць, Нарач, Беларусь, ноч, мыш, косць

В эту таблицу не попали такие слова, как: ара^{ты}, памага^{ты}, паляўні^{чы}, хво^{ры}, вае^{нны}, вучо^{ны} и им подобные. Эти слова образуют так называемую *адасобленую групу назоўнікаў (обособленную группу существительных)*, которые склоняются по типу прилагательных (о склонении прилагательных см. Занятие 3).

! Дзіця^і и другие существительные, которые обозначают названия молодых существ: кацяня^і (кацянё), зубраня^і (зубранё), кураня^і (куранё) и существительные с окончанием на **-мя**: і^{мя}, пле^{мя}, стрэ^{мя} входят в группу *рознаскланяльных назоўнікаў (разносклоняемых существительных)*.

Практыкуйцеся

1. Прачытайце тэкст, зьвярнуўшы ўвагу на род назоўнікаў (Прочитайте текст, обратите внимание на род существительных).

Яблык

Яблыня дае цень. У цяні халадок. Пад яблыняй ляжыць вялікі сабака. Воддаль ад яго сьпіць кот. Скубе траўку белая гусь. Зь яблыны зваліўся яблык. Сабака гыркнуў на яблык. Кот спужаўся сабакаі. Гусь таксама спужалася. Усе жывёлы перапужаліся. Во які стаўся перапуд з аднаго яблыка.

2. Вызначце склон выдзеленых назоўнікаў. Зьмяніце іх паводле сэнсу і дапоўніце сказы (Определите падеж выделенных существительных. По смыслу измените их и дополните предложения).

Узор: Яны паехалі да мора. → Дзеці ніколі не былі на моры.

Хлапец здатны да **навукі**.

Добрая **дарога**.

Я ня бачыў тваіх **дачок**.

Няма пінжака на гэтых **плечы**.

У скрынцы няма тае **цацкі**.

Усё жыццё ў ...

Зьмітра ў ...

Вязу малой ... гасьцінец.

Пінжак вузкі ў ...

Купім дзецям па ...

3. Словы ў дужках зьмяніце паводле сэнсу (Слова в скобках измените по смыслу).

Узор: Ці вы бачыліся сёння з (бацька) і (маці)? → Ці вы бачыліся сёння з бацькам і маці?

Дзеці мусяць паважаць сваіх (бацькі).

Працую з (тата).
 Мы жывём пры (бацькі).
 Унукі шануюць сваіх (бабулі і дзядулі).
 Мы не сьпявалі гэткіх (песні).
 Я запрашаю на вечарынку (сябар) і (сяброўка).

4. Скажыце, хто з родных ёсць у вас (Скажыце, хто из родных есть у вас).

Узор: У мяне ёсць бацька й маці.

Муж, жонка, сын, дачка, бацькі, бацька, тата, дзеці, блізняты, немаўляты, унук, унучка, зяць, нявестка, сястра, швагер, стрыечныя браты і сёстры (двоюродные братья и сёстры), пляменьнік, пляменьніца, дзядзька, цётка, сваяк, сваячка, залвіца, цесьць, цешча, бра́тава (жена брата).

! В белорусской традиции принято, чтобы невестка и зять называли родителей супруга (супруги) — **мама и тата**.

5. Адкажыце на пытаньні паводле ўзору (Ответьте на вопросы по образцу).

Узор: Ці блізка каля гораду ёсць рака і возера? → Блізка каля гораду ёсць рака, але няма возера.

Ці ёсць у пакоі канапа і ложак?
 Ці ёсць у вас залвіца і швагер?
 Ці ёсць на стале алавік і папера?
 Ці ёсць у вас кампутар і аўтаадказнік?
 Вы маеце выходны ў нядзелю ці ў суботу?

6. Пастаўце пытаньні да назоўнікаў і вызначце іх склон (Поставите вопросы к существительным и определите их падеж).

Пётра лёг на **канапу**.

Рука з прыгожым **бранзалетам**.

Еду да **сястры**.

Дам дзіцяці смачную **цукерку**.

Забраў **дачок** з **садку**.

Ма рыхтуемся да **сьвята**.

Дрэвы ў сьнегавых **шатах**.

Яго **вачэй** не відаць з-пад **броваў**.

Я заўсёды пільнуюся **правілаў**.

Пётр лёг на **диван**.

Рука с красивым **браслетом**.

Еду к **сестре**.

Дам ребёнку вкусную **конфетку**.

Забрал дочерей из **сада**.

Мы готовимся к **празднику**.

Деревья в **снежном уборе**.

Его **глаз** не видно из-под **бровей**.

Я всегда придерживаюсь **правил**.

7. Скажыце па-беларуску, хто з прафэсіі вашыя родныя, блізкія ці знаёмыя. Карыстайцеся слоўнікам і ўжо вядомымі вам словамі (Скажыце по-белорусски, кто по профессии ваши родные, близкие или знакомые. Пользуйтесь словарём и уже известными вам словами).

Узор: Дзядзька Антось ёсць будаўнік. Ён муляр.

водаправоднік	навуковец	кантралёрка	цясьляр
сьлесар	бухгалтар	выхаваўца	швачка
судзьдзя	фтызіятар	балетмайстар	трэнэр
вайсковец	дызайнэр	бібліятэкарка	тынкоўнік
мэдык	білетэр	міністар	
дыспэтчар	скрыпач	натарыюс	

8. Прачытайце фальклёрныя выразы (Прочтите фольклорные выражения).

Прыступі́, гаспада́ру, да свайго́ карава́ю!
Пільну́й, сва́тку, пара́дку.
Мой мі́лы пако́ю, до́бра мне з табо́ю.
Не дзіву́йся, мой дру́жа нядба́лы, што сяго́ння так зло́сна шумлю́.
Муляру́, муляру́! Што ты будзе́ш, каму́?
Не хадзі́, ко́цю, па ха́це, не пабудзі́ дзіця́ці.
Дам табе́, ко́сю, крыні́чнай ва́ды.
Прада́м цябе́, ко́ню варане́нькі, за та́лер бяле́нькі.
Ойчанька мой ро́дненькі, да ў́бярo м мы клю́чначку да паста́вім на га́начку.

9. Прачытайце беларускія прыказкі й прымаўкі. Растлумачце, як вы разумеете іхны сэнс?
(Прочтите белорусские пословицы и поговорки. Объясните, как вы понимаете их смысл?)

Яка́ я ха́тка, такі́ й тын, які́ ба́цька, такі́ й сын.
Яка́ я ма́тка, тако́е й дзіця́тка.
Ма́ма дачу́шцы не ма́ць і не ма́ці, яна́ — ма́ма, ма́мка, ма́тка, мату́лька, ма́тачка.
Та́та сыно́чку не ба́цька, ён — та́та, та́тка, тату́лька, та́тачка.
Дзе ў́ сям'і́ лад, там і дзе́ці до́бра гаду́юцца.
Да пяці́ гадоў пе́сьці дзіця́, як яе́чка, да сямі́ пасі́, як аве́чку, тады́ вы́йдзе на чалаве́чка.
Жо́нку выбіра́й і вачы́ма, і вушы́ма.
За до́брым му́жам і варо́на жо́на, а за благі́м і княгі́ня загі́не.

10. Скажыце, хто каго гадуе? (Скажите, кто кого воспитывает?)

Узор: У ваўка ваўчаныя (ваўчанё) → Дзеці ваўковы завуцця ваўчаняты.

У савы ...
У лася ...
У коткі ...
У птушкі ...
У качкі ...
Дзеці катовыя завуцця...
Дзеці медзвядзёвыя завуцця...
Дзеці мышыныя завуцця...

11. Паспрабуйце адужаць скарагаворкі (Попробуйте осилить скороговорки).

Ідзе скарагаворка са скарагаварчанямі.
Уцякай, цецяручыха, зь цецяручанямі.
Адна сарока — адна марока, сорак сарок — сорак марок.
Гаварыў, гаварыў, не дагаварыў, дагаварыў, дагаворваў, ды загаварыўся.
Піліп да ліпы прыліп, да ліпы прыліп Піліп.

Лад мовы

Нескланяльныя назоўнікі
(Несклоняемые существительные)

Нескланяльныя назоўнікі (несклоняемые существительные) — во всех падежах имеют неизменную форму. К несклоняемым существительным относятся слова иностранного происхождения на *-а, -о, -э, -і, -у, -ю*: *пано́, мэтро́, мэню́, факсыміле́, тры́ё, інтэрвію́, журы́*; сложносокращённые слова: **БНР** — Беларуская Народная Рэспубліка, **РБ** — Рэспубліка Беларусь, **ТБМ** — Таварыства Беларускае Мовы, **ЗБС** — Згуртаваньне Беларусаў Сьвету, **МАБ** —

Міжнародная Асацыяцыя Беларусістаў, **ПАЗВБМ** — Паўночна-Амэрыканскае Задзіночаньне Вывучэньня Беларускае Мовы, **ДАІ** — Дзяржаўная Аўтамабільная Інспэкцыя, **СП** — Саюз Письменьнікаў, **МЗС** — Міністэрства Замежных Справаў і другіе.

Заметьте, существительное **маці** также относится к несклоняемым существительным и не изменяется ни в падежах, ни в числах. Во множественном числе вместо слова **маці** можно употреблять существительные **мацяркi**, **ма'ткі**, которые склоняются.

Род сложносокращённых слов определяется по роду опорного слова, на базе которого образовалось данное сокращение. Например, **БНР** (Беларуская Народная Рэспубліка) — ж.р., поскольку слово **рэспубліка** женского рода; **ТБМ** (Таварыства Беларускае Мовы) — н.р., поскольку слово **таварыства** среднего рода.

Род заимствованных сложносокращённых слов определяется по их родовому наименованию. Например, **ЮНЭСКО** (UNESCO) — ж.р., т.к. это организация, а слово **арганізацыя** женского рода.

В несклоняемых существительных, обозначающих географические названия, род определяется по слову, которое обозначает родовое понятие. Например, **горад Дзлі** (м.р.), **горад Сочы** (м.р.), **горад Тбілісі** (м.р.), **рака Міссуры** (ж.р.), **краіна Чылі** (ж.р.).

Несклоняемые названия людей относятся к мужскому или женскому роду согласно естественному полу лиц. Например, **шаноўная місіс МакАлістэр** (ж.р.), **паважаны маэстра** (м.р.).

Пытаньне ў дыялёгу

(Вопрос в диалоге)

Вопрос в диалоге выражается с помощью:

вопросительных местоимений	хто? што? чый? які? каторы? як? калі? чаму? навошта? нашто?
вопросительных наречий	колькі? дзе? куды? адкуль? дакуль?
вопросительных частиц	ці? хіба? як жа? га? што за? няўжо?
интонации	повышение тона при вопросе
ударения	ударение на слове, выражающем сущность вопроса

Ці ж я табе не казаў, га?

Хіба ты ня ведаеш?

Як жа гэта будзе?

Хто тут ёсьць?

Нашто гэтыя турботы?

Няўжо гэта праўда?

Ты застаешся тут?

Ты застае'шся тут?

Нашто гэта?

Разве я тебе не говорил, а?

Разве ты не знаешь?

Как же это будет?

Кто тут есть?

Зачем эти хлопоты?

Неужели это правда?

Ты остаё'шься здесь?

Ты остаё'шься здесь?

Для чего это?

Сьцьве'рджэньне ды адмоўе ў дыялёгу

(Утверждение и отрицание в диалоге)

В речи утверждение или отрицание выражается с помощью:

сьцьвьяджалных часьцінак (утвердительных частиц)		адмоўных часьцінак (отрицательных частиц)	
так	— да, точно	не	— нет
так-так	— да-да	ды не	— да нет
але'	— да, конечно	ні	— ни
ага'	— ну да	а'ні-ні	— нисколько
пэ'ўна ж	— конечно	а'ні	— нет ни
а як жа	— да, несомненно		

Дзеяслоў *быць* (Глагол *быть*)

Ён ёсьць бізнэсовец (использован глагол-связка **ёсьць**).
Ён мэнэджэр (здесь нулевая связка).

Он бизнесмен.
Он менеджер.

лицо	в единственном числе			во множественном числе		
	я	ты	ён, яна, яно	мы	вы	яны
прошедшее время	быў	быў	быў, была, было	былі	былі	былі
настоящее время	ёсьць	ёсьць	ёсьць	ёсьць	ёсьць	ёсьць
будущее время	буду	будзеш	будзе	будзем	будзеце	будуць

В настоящем времени глагол **быць** имеет форму только 3-го лица единственного числа — **ёсьць** (или сокращённая **ё**). Эта форма относится ко всем трем лицам единственного и множественного числа. **Ёсьць** служит связкой в составном именном сказуемом. При указании в предложении подлежащего (предмета или лица) связка может пропускаться. **Ёсьць** употребляется также в утвердительных предложениях в значении *существовать, быть в наличии*.

Ён дома?
Няма яго.
Ён ёсьць тут, а яе няма.
Ён ё тут, а яе няма.

Он дома?
Нет его (Он отсутствует).
Он есть здесь, а её нет.
Он есть здесь, а её нет.

Няма — противоположность глаголу **ёсьць** — безличная форма глагола *отсутствовать*, употребляется в отрицательных предложениях. Более подробно о глаголах см. Занятие 5.

Практыкуйцеся

12. Прачытайце сказы. Паспрабуйце вызначыць род нескланяльных назоўнікаў (Прочитайте предложения. Попробуйте определить род несклоняемых существительных).

Гэ́та афрыка́нскі по́ні.
Мы паба́чылі ружо́вага фля́мінга [фл'ам'інга].
Анэ́ля — пава́жная па́ні.
На шы́і прыго́жае калё́.
По́йдзем у мэ́тро.
Інтэ́рвію ве́льмі зьмясто́ўнае.
Маё́ но́вае бра́.

13. Якія абрэвіатуры адпавядаюць пададзеным назвам? Вызначце іх род (Какие аббревиатуры соответствуют приведенным названиям? Определите их род).

Арганізацыя Аб'яднаных Нацыяў, Беларускі Дзяржаўны Ўнівэрсытэт, Менскі Трактарны Завод, Газэта «Літаратура і Мастацтва», Беларускі Аўтамабільны Завод, Абласная Рада Прафсаюзнага Зьвязу.

14. Пастаўце словы ёсьць, няма ў сказы замест кропак (Поставьте слова ёсьць, няма в предложения вместо точек).

Хто ...?
 Хто вы ...?
 Скажыце, хто ... дома?
 Каго яшчэ тут ...?
 Ясь ... тут?
 Яго ... дома.
 Што ... у краме?
 ... усё, а таго, што патрэбна — ...
 ... таго, што раней было.
 У мяне ... шмат цікавых кніг.
 У яго ... тваёй кнігі.
 На маім кампутары ... усе патрэбныя праграмы.

15. Словы ў дужках перакладзіце ў беларускую мову і скажыце як мае быць (Слова в скобках переведите на белорусский язык и скажите правильно).

Едзем (к сестре), сядзім упоцёмку (у окна), лес (вокруг дома), прашу (к столу), ліст (от друга), ідзём (вдоль берега), заходзь (ко мне), проці (того здания), мае (хлопоты), доўгі (тень).

16. Складзіце пытаньне, а потым дайце сьцьвярджалны і адмоўны адказ (Составьте вопрос, а потом дайте утвердительный и отрицательный ответ).

Узор: чужынец / датчанін / беларус → Ён чужынец? Так, ён датчанін. Не, ён беларус.

чужынец	датчанін	беларус
прыезджы	тутэйшы	з Ангельшчыны
француз	італьянец	з Парыжу
выдавец	рэжысэр	рэдактар
друкар	настаўнік	наборца
сьпявак	музыка	артыст
гісторык	біёляг	выкладнік
дасьледнік	вандроўца	навуковец

Лад мовы

Назоўнік у родным склоне (Существительное в родительном падеже)

КАГО? ЧАГО? ДЗЕ? АДКУЛЬ? КАЛІ? КУДЫ?

у, каля, сярод, ад, да, з, вакол, паводле, накіталт, для, пасля, без, бяз, акрамя, з-за, в-пад, проці, падчас, уздоўж, дзеля, замест, + РОДНЫ СКЛОН наперадзе, накінт

у гаспадара	— у хазяіна
каля сядзібы	— возле усадзьбы
сярод ночы	— пасреди ночи
ад агню	— от огня
да паўдня	— до полудня
зь лесу	— из леса
вакол возера	— вокруг озера
паводле яго меркаваньня	— по его мнению
накіталт дрэва	— наподобие дерева

для сябра	— для друга
пасыля вяселья	— после свадьбы
бяз слоў	— без слов
акрамя дзяцей	— кроме детей
з-за лесу	— из-за леса
з-пад брамы	— из-под ворот
проці ветру	— против ветра
падчас канцэрту	— во время концерта
уздоўж чыгункі	— вдоль железной дороги
дзеля гасцей	— для гостей
замест лекара	— вместо врача
паперадзе калёны	— впереди колонны
наконт вучобы	— на счёт учёбы

	у адзіночным ліку		у множным ліку	
ж.р., м.р., аг.р. на -а, -я	дзяўчыны, выхавальніцы, знаўцы, мужчыны, калегі, птушкі, мяжы, вучэльні	-ы, -і	мужчын[], птушак[], дзяўчат[] (дзяўчатаў), выхавацеляк[], межаў, знаўцаў, калегаў, вучэльніяў	-аў, -яў [ ]
м.р. без канчатку, н.р. на -а, -о, -е, -ё	малюнка, каня, гасця, цукру, ценю, неба, жыта, сну, болю, холаду, галья, вока	-а, -я -у, -ю	люстэрак[] (люстэркаў), малюнкаў, коней, гасцей, ценяў, нябёсаў, жытоў, сноў, халадоў, боляў, палёў, вачэй	-аў, -яў -оў, -ёў -эй, -ей [ ]
ж.р. без канчатку	касьці, крыві, далі, лані, рэчы, гусі, чвэрці, сувязі, уласцівасці, сьвекрыві	-ы, -і	касьцей, крывей, рэчаў, даляў, ланяў, гусей, чвэрцяў, сувязей (-яў), уласцівасцей (-яў), сьвекрывей	-аў, -яў -эй, -ей
рознаскланял ьныя	імені, племені, стрэмені, дзіцяці, кацяняці, кураняці	-і	імёнаў, плямёнаў, страмёнаў, кацянят[] (-аў), дзяцей	-аў, -ей [ ]

Более подробно об окончаниях существительных в родительном падеже см. Занятие 10.

Родительный падеж единственного числа существительных мужского рода имеет окончания: **-а (-я)** и **-у (-ю)**.

1) Окончания **-а (-я)** имеют существительные с названиями:

— живых существ: **чалавека, майстра, вучня**;

— конкретных предметов, которые можно видеть, считать: **парасона, кампутара, граша**;

— промежутков времени: **сьнежня, лютага, верасьня, НО! году, паўгоду**;

— названия городов на **-оў, -еў, -ёў, -ін, -ын**: **Бэрліна, Любліна, Кіева (Кіеў), Магілёва (Магілёў), Століна**.

2) Окончания **-у (-ю)** имеют существительные:

— мер длины и веса: **літру, сантымэтру, кілямэтру, НО! мільёна, паўлітра**;

— с общим процессуальным значением (действия, процессы, явления, названия явлений общественной жизни): **канцэрту, кірмашу, мітынг, фэстывалю, чэмпіянату, НО! месячніка**;

— с собирательным значением, названия общественных организаций, предприятий, учреждений: **адзелу, заводу, інстытуту, калектыву, камбінату, клубу, факультэту**;

— названия стран, регионов, местностей: **Менску, Віцебску, Эгіпту, Крыму, Каўказу, Лісабону, Рыму**;

— другие существительные и заимствованные слова: **розуму, болю, жалю, сьмеху, смутку, грому, элементу** и т.д.

3) Ударение на конце слова в отдельных случаях поддерживает окончание **-а (-я)**. Например, **поруч полку** и **поруч палка** (рядом с полком).

1) Родительный падеж множественного числа иногда идёт без окончания **-оў** (**-аў**, **-ёй**, **-яў**), например: **мужчын**, **дзён**. В некоторых словах мужского рода бывает окончание **-ей** (**-ай**): **людзей**, **грошай**.

2) Родительный падеж одушевлённых существительных совпадает с винительным падежом:
іду да брата (Р.) = бачу брата (В.).

3) Родительный падеж также употребляется, если предмет нужен на время: **дай нажа адкроіць хлеба** (дай ножа отрезать хлеба), **пазыч алоўка на хвіліну** (одолжи карандаш на минуту), **пашукай у бібліятэцы цікавай кнігі** (поищи в библиотеке интересную книгу).

4) Глагол с отрицанием требует, чтобы зависимое от него существительное стояло в родительном падеже: **не падаў рукі** (не подал руку), **ня мае сэнсу** (не имеет смысла), **не купіў хлеба** (не купил хлеба), **не было дажджу** (не было дождя).

Практыкуйцеся

17. Утварыце словазлучэнні з ужываньнем назоўніка ў родным склоне (Образуйте словосочетания, употребляя существительное в родительном падеже).

Узор: мяняльня / дзе? / пошта → мяняльня проці пошты

мяняльня	Дзе? сярод	пошта
сядзіба	каля	лес
клюдба	у	дом
аловак	проці	слоўнік
гаспадар	уздоўж	госьці
начыньне		майстар
палац		гатэль
прысады		дарога

18. Складзіце сказы (Составьте предложения).

Узор: Дайце мне, калі ласка, карабок запалак.

Дайце мне, калі ласка, ...	дзьве пачкі	пячэньне
	дзьве бутэлькі	цукар
	кавалак	кава
	трохі	гарбатка
	кіляграм	запалкі
	літар	кілбаса
	чвэрць кіляграму	малако
	паўлітра	віно
	карабок	піва
	сто грамаў	алей
	паўбохана	хлеб
	дзесьць	сыр
		яйкі
		тварог
		масла

19. Пададзеныя словы пастаўце ў родным склоне множнага ліку (Приведенные слова поставьте в родительном падеже множественного числа).

Узор: фарба → фарбаў

фарба, ружа, парог, хваля, знаўца, навуковец, падручнік, справа, лічба, каўнер, сьвята, рахунак, краіна, сонца, картка, дамова

20. Адкажыце на пытаньні (Ответьте на вопросы).

Узор: У цябе ёсьць парасон? → У мяне няма парасона.

У цябе ёсьць парасон?

Сёньня будзе дождж?

У цябе з сабой ёсьць грошы?

Там ляжыць мой сшытак?

Вы пойдзеце ў лес?

У цябе добры настрой?

Ты бачыш там мае чаравікі?

Ты заходзіў у філію нашага банку?

У мяне няма ...

Сёньня ня будзе ...

У мяне няма з сабой ...

Не, там няма ніякага ...

Мы прыйшлі зь ...

У мяне няма ...

Там няма ніякіх ...

У нашым горадзе няма філіі вашага ...

Кароткія і простыя размовы (чытайце ўголас)

— Я хачу пазнаёміцца з Вамі. Маё прозьвішча Лазюк.
— Вельмі прыемна. А я Піліп Крушына. Вы супрацоўнік кампаніі спадара Акуліча?
— Так, так.

— Я хочу познакомиться с вами. Моё имя Лазюк.
— Очень приятно. А я Филипп Крушина. Вы сотрудник компании господина Акулича?
— Да, да.

— Хто гэта?
— Гэта Ясевы сябры. Мар'ян — паляк, сябра Ёган — зь Нямецчыны. А гэта яго нарочная. Яе зваць Паўліна. Яна настаўніца.

— Кто это?
— Это Ясевы друзья. Марьян — поляк, друг Ёган — из Германии. А это его невеста. Её зовут Павлина. Она учительница.

— Ці ёсьцека тут спадарыня Ганна?
— Не, няма яе.

— Здесь есть госпожа Анна?
— Нет её.

— Хто гэта там?
— Дзе?
— Справа ад стала.
— Спадар Хадзінскі.
— А як ягонае імя?
— Юрка.

— Кто это там?
— Где?
— Справа от стола.
— Господин Ходинский.
— А как его имя?
— Юрий.

— А дзе той пан?
— Ён у банку.

— А где тот господин?
— Он в банке.

— Ці Андрэй яшчэ на працы? — Так, ён у вофісе.	— Андрей ещё на работе? — Да, он в офисе.
— Добры дзень, дзядзька Рыгору! Што чуваць у вас? Як жывяце? — Дзякуй, нішто сабе. Як самі маецца? Дзе Яніна? — Яна на Сьвіцязі, у сваякоў.	— Добрый день, дядя Гриша! Что у вас слышно? Как поживаете? — Благодарствую, неплохо. Как вы там? Где Янина? — Она на Свитязи, у родственников.
— Гэтая дзяўчына мастачка? — Не, яна акторка. Нашая Волька мастачка.	— Эта девушка художница? — Нет, она актриса. Наша Оля художница.

Майстры слова гавораць

Новая зямля (урывак з паэмы)

Мой родны кут, як ты мне мілы!..
Забыць цябе ня маю сілы!
Не раз, утомлены дарогай,
Жыцьцём вясны мае ўбогай,
К табе я ў думках залятаю
І там душою спачываю.
О, як бы я хацеў спачатку
Дарогу жыцця па парадку
Прайсьці яшчэ раз, азірнуцца,
Сабраць з дарог каменьні тыя,
Што губяць сілы маладыя, —
К вясне б маёй хацеў вярнуцца.

(Якуб Колас)